

Cinsi zorakılığa məruz qalmış qadınlarda travma sonrası stress pozuntusunun qiymətləndirilməsi

Ülkər Vasif qızı Allahverdiyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti

E-mail: Ulker.allahverdiyeva@list.ru

Rəyçilər: t.ü.e.d. prof. F.N. İsmayılov,
t.ü.f.d. İ.R. Rüstəmov

Acar sözlər: cinsi zorakılıq, travma, təcavüz, fiziki zorakılıq, stress, psixi pozğunluq

Ключевые слова: сексуальное насилие, травма, агрессия, физическое насилие, стресс, психическое расстройство

Key words: sexual violence, trauma, aggression, physical violence, stress, mental disorder

Cinsi təcavüz daxili harmoniya ilə ətraf mühit arasındakı tarazlığı pozan və digər travmalar kimi stresslə əlaqəli psixopatologiyaları artıran çox travmatik hadisədir. Cinsi zorakılıq kimi ağır travmatik hadisələr həm qısa, həm də uzunmüddətli dövrdə psixi və sosial problemlərə səbəb olur. Cinsi təcavüz qurbanlarının əhəmiyyətli bir hissəsində həyat keyfiyyətinin və funksionallığın pisləşməsinə səbəb olan xroniki simptomlar inkişaf edir. Məlumdur ki, cinsi travmalar bir çox psixi pozğunluqlara yol açır. Təcavüz, cinsi istismar, işdə, təhsil müəssisələrində və ya başqa yerlərdə cinsi qısnama və hədə-qorxu, zorla evləndirmə, qadın alveri və məcburi fahişəlik cinsi zorakılığın ilk ağıla gələn formalarıdır.

Cinsi təcavüzə məruz qalan şəxs bu dövrdə həyatına nəzarəti itirir və hücumdan sonra günlər, hətta aylarla davam edən, insanın müdafiə mexanizmlərini pozan və iflic edən psixoloji reaksiyalar göstərir. cinsi təcavüzlər; PTSP; böyük depressiya (MD), narahatlıq pozğunluqları, cinsi disfunksiyalar, yemək pozğunluqları, intihar davranışları, mədə-bağırsaq pozğunluqları, hamiləlik, cinsi yolla ötürülən infeksiyalar kimi mühüm psixi və fiziki problemlərə səbəb olur. Fiziki və ruhi problemlər zamanla azalsa da, psixoloji məsləhət və ya dəstək olmadıqda ən az bir il davam edə bildiyi bildirilir.

Müasir dövrümüzdə cinsi istismara məruz qalan qadınların psixi sağlamlıqla bağlı problemləri dünya tədqiqatçılarının diqqət mərkəzindədir. Hər gün Avropada qadınlar öz evlərində "təhlükəsiz" sayılan mühitdə psixoloji və fiziki zorakılığa, təhdidlərə, təqiblərə məruz qalır, zorlanır, xəsarət alır, ailə üzvləri tərəfindən nikaha daxil olmağa məcbur edirlər. Qadınlara qarşı zorakılığın nümunələri hədsiz və qurbanları isə saysız-hesabsızdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) 2017-ci il hesabatına görə dünyadakı qadınların 35% -i ömürləri boyu bir növ fiziki və ya cinsi zorakılığa məruz qalmışdır.

Cinsi travmaların ən çox görülən nəticələrindən biri posttravmatik stress pozuntusudur (PTSP) və cinsi təcavüzdən sonra ptsp inkişafı digər travmatik hadisələrə nisbətən daha çox rast gəlinir. Qadınlar arasında ptsp ən yüksək nisbətində səbəb olan travmanın zorlama olduğu müəyyən edilmişdir. Bildirilib ki, qurbanların təxminən üçdə birinə təcavüzdən sonra ptsp diaqnozu qoyulub. Həyat boyu ən yüksək ptsp nisbəti 57,1% ilə təcavüzdən sonra görüldü və digər travmatik hadisələrlə müqayisədə ptsp inkişaf riskinin daha çox olduğu başa düşüldü. Təcavüzdən sonra qurbanların təxminən 35%-50%-i ilk 3 ay ərzində ptsp inkişaf etdirir və əksər qurbanlarda xroniki olaraq qalır və hücumdan illər sonra əhəmiyyətli bir problem olaraq qalır. Təcavüz qurbanlarının hücumundan sonrakı araşdırmasında, hücumdan sonra 3 ay ər-

zində qurbanların 47%-də ptsp əlamətləri aşkar edilmişdir. II İkinci Dünya Müharibəsinin sonunda münaqişə ilə bağlı cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlarla cinsi olmayan travmaya (fiziki zorakılıq kimi) məruz qalan qadınları müqayisə edən bir araşdırmada ptsp kimi narahatlıq əlamətlərinin olduğu aşkar edilmişdir, eyni zamanda cinsi zorakılığa məruz qalanlarda qaşınma və həddindən artıq həyəcan daha yüksək idi.

Azərbaycan Respublikasında çalışan müxtəlif beynəlxalq və yerli təşkilatların təqdim etdiyi hesabatlarda, zorakılığa məruz qalan insanlarla bağlı yalnız statistik göstəricilər təqdim olunmuşdur. Lakin zorakılığa məruz qalan qadınların psixopatoloji simptomlar, özünü qiymətləndirmə, kopyinq strategiyaları kimi vacib göstəricilər elmi ədəbiyyatımızda öz əksini tapmamışdır.

Hazırkı tədqiqatın məqsədi cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlarda travmanın psixoloji nəticələri və psixososial adaptasiya imkanlarına təsirinin nəzəri və eksperimental əsaslandırılmasından ibarətdir. Məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

1. Cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlarda travma sonrası stress pozuntusunun simptomlarının araşdırılması.
2. Cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlarda yaranmış psixoloji travmanın, özünü qiymətləndirməsinə təsirinin təhlil edilməsi.
3. Cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlarda yaranmış travmanın nəticələrinin aradan qaldırılması üçün istifadə olunan kopyinq strategiyalarının araşdırılması və təyin edilməsi.
4. Cinsi zorakılığa məruz qalan qadınlara psixoloji yardımın göstərilməsində peşəkar tövsiyələrin işlənilərək hazırlanması.

Cinsi zorakılıq həm də qurbanların sosial həyatının pisləşməsinə səbəb olur və bəzən qurbanların həyat tərzini dəyişməsinə, əvvəlki kimi işləyə bilməməsinə, ətraf mühitin və işin dəyişməsinə səbəb olur. Cinsi təcavüzdən sonra ittiham, inamsızlıq və etiketləmə kimi mənfi sosial reaksiyalar qurbanın sosial həyatına və psixi vəziyyətinə təsir göstərir. Müəyyən edilmişdir ki, cinsi təcavüzdən sonra mənfi sosial reaksiyalara məruz qalanlar daha şiddətli PTSP simptomları yaşayırlar. Bir çox tədqiqatlar çoxlu sayda potensial risk faktorlarını üç kateqoriyaya təsnif etməyə meyllidir: istismardan əvvəl dəyişənlər, hücum variantları və istismardan sonrakı variantlar. İstismardan əvvəl dəyişənlər (məsələn, demoqrafiya, əvvəlki qurbanlıq və psixiatrik pozğunluq) və istismarla əlaqəli dəyişənlər (məsələn, qurban-təcavüzkar əlaqəsi, xəsarət, həyat üçün qəbul edilən təhlükə) qurbanları müəyyən etmək üçün klinik şəraitdə istifadə edilə bilən kifayət qədər asanlıqla ölçülə bilən dəyişənlərdir. İstismardan sonrakı dəyişənləri (məsələn, sosial dəstək, mübarizə strategiyaları və hüquq sisteminin təsiri) zorlamadan sonrakı ilk müsahibə ilə qiymətləndirmək çətinidir və buna görə də klinik şəraitdə proqnozlaşdırıcı qiymətləndirməyə daha az uyğundur.

Həyatımızın demək olar ki hər sahəsində və hər anında qarşımıza çıxan bilən zorakılıq, gündən-günə daha da böyüyən və qarşısı alınmayan bir təhqir olaraq varlığını davam etdirir. Ümumiyyətlə, bütün şəxslərin bioloji sağlamlığının və psixoloji sağlamlığının ziyan görməsinə səbəb olan bütün hərəkətləri zorakılıq olaraq tərif edə bilərik. Bu davranışlar insanların bir-birinə ziyan vurmasına yönəlmiş və cəmiyyət tərəfindən də uyğun qaydalara tabe olmayan, doğru qəbul edilməyən davranışlardır.

Məqalənin aktuallığı. Qadınlara qarşı zorakılığın ən geniş yayılmış və ağır formalarından biri cinsi zorakılıqdır. Cinsi zorakılıq, qadınların fiziki, əqli, cinsi və reproduktiv sağlamlığı üçün qısa və uzunmüddətli nəticələri olan ciddi ictimai sağlamlıq və insan hüquqları problemdir. Cinsi zorakılıq, istər münaqişədə, istərsə də qeyri-münaqişə dövrlərində, partnyorlar

arasında, böyük ailədə və ya cəmiyyətdə yaşanması, ağır pozuntu və qurban üçün ağırlı təcrübədir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Bu mövzunun elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, baxmayaraq ki, aparıcı ölkələrdə cinsi zorakılıq mövzusu üzrə çox saylı tədqiqatlar aparılmışdır, ölkəmizdə bu sahədə elmi tədqiqatlar indiyə kimi həyata keçirilməmişdir. İlk dəfə olaraq bu tədqiqatda, köndələn tədqiqatlar deyil, cross-sectional dizaynı həyata keçiriləcək. Bu dizayn zorakılığa məruz qalan və qalmayan qadınlarla müqayisəli təhlil aparılmasına imkan yaradır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Cinsi zorakılığa məruz qalmış qadınlara psixoloji yardımın göstərilməsinə dair peşəkar tövsiyələrin, psixoloji profilaktika tədbirlərinin işlənib hazırlanmasından ibarətdir.

Ədəbiyyat

1. Danielson C.K., Holmes M.M. Adolescent sexual assault: An update of the literature. *Curr Opin Obstet Gynecol*, 2004.
2. Grossin C., Sibille I., Lorin de la Granmaison G., Banasr A., Brion F., Durigon M. Analysis of 418 cases of sexual assault. *Forensic Science International*, 2003.
3. Kilpatrick D.G., Resnick H.S., Ruggiero K.J., Conoscenti L.M., McCauley, J. Charleston, SC. Drug-facilitated, incapacitated, and forcible rape: A national study. Medical University of South Carolina, National Crime Victims Research & Treatment Center; 2007.
4. Kuwert P., Glaesmer H., Eichhorn S., Grundke E., Pietrzak R.H., Freyberger H.J., Klauer T. Long-term effects of conflict-related sexual violence compared with non-sexual war trauma in female WorldWar II survivors: A Matched Pairs Study. *Arch Sex Behav*, 2014.
5. Krug E.G., Dahlberg L.L., Mercy J.A., Zwi A.B., Lozano R., editors. Sexual violence. In: *World Report on Violence and Health*, World Health Organization, Geneva, 2002.
6. Resnick H., Acierno R., Kilpatrick D.G., Holmes M. Description of an early intervention to prevent substance abuse and psychopathology in recent rape victims. *Behav Modif*, 2005.
7. Melinda Smith, M.A. Lawrence Robinson, Jeanne Segal. Ph.D. Last updated: June 2019.
8. Nishith P., Mechanic M.B., Resick P.A. Prior interpersonal trauma: the contribution to current PTSD symptoms in female rape victims. *J Abnorm Psychol*, 2000.
9. World Health Organization (WHO). Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence. Geneva, 2003.

У.В. Аллахвердиева

Оценка посттравматического стрессового расстройства у женщин, подвергшихся сексуальному насилию

Резюме

Одной из наиболее распространенных и тяжелых форм насилия в отношении женщин является сексуальное насилие. Сексуальное насилие представляет собой серьезную проблему общественного здравоохранения и прав человека с краткосрочными и

долгосрочными последствиями для физического, психического, сексуального и репродуктивного здоровья женщин. Сексуальное насилие, будь то в конфликтные или неконфликтные периоды, между партнерами, в многодетной семье или в обществе, является серьезным насилием и болезненным опытом для жертвы. Известно, что сексуальная травма приводит ко многим психическим расстройствам. Изнасилование, сексуальная эксплуатация, сексуальные домогательства и запугивание на работе, в учебных заведениях и других местах, брак по принуждению, торговля женщинами и принуждение к проституции — вот первые формы сексуального насилия, которые приходят на ум.

U.V. Allahverdiyeva

Assessment of post-traumatic stress disorder in women who have been sexually abused

Summary

One of the most common and severe forms of violence against women is sexual violence. Sexual violence is a serious public health and human rights problem with short- and long-term consequences for women's physical, mental, sexual and reproductive health. Sexual violence, whether in conflict or non-conflict periods, between partners, in a large family or in society, is a serious abuse and a painful experience for the victim. It is known that sexual trauma leads to many mental disorders. Rape, sexual exploitation, sexual harassment and intimidation at work, in educational institutions or elsewhere, forced marriage, trafficking in women and forced prostitution are the first forms of sexual violence that come to mind.

Redaksiyaya daxil olub: 02.06.2022